

بررسی اثرات ترکیبات پلی کلرینه بی فنیل بروی تعداد باکتری‌های ناحیه ریزوسفر گیاه سورگوم و اسپرس بصورت کشت جدا و ترکیبی

محمد مهدی بانسی^۱، علیرضا رایگان شیرازی^۱، مرتضی زارع^{۲*}، سهیلا رضایی^۱، عبدالمحمد سادات^۱
^۱ مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی یاسوج، یاسوج، ایران
^۲ گروه مهندسی بهداشت محیط، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی یاسوج، یاسوج، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۱۰/۱۹ : تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۳/۸

چکیده

مقدمه: پلی کلرینه بی فنیل‌ها (PCBs) ترکیبات ژئوبیوتیک سمی هستند که به شدت در محیط مقاوم می‌باشند. استفاده از گیاه برای تصفیه خاک‌های آلوده بطور موفقیت‌آمیزی برای حذف انواع ترکیبات آلی مانند PCBs مورد استفاده قرار گرفته است. در این پژوهش اثرات ترکیبات پلی کلرینه بی فنیل بر جمعیت باکتریایی ناحیه ریزوسفر دو گیاه اسپرس و سورگوم بصورت کشت جدا و ترکیبی مورد بررسی قرار گرفت.

مواد و روش‌ها: در این مطالعه، خاک مورد نیاز از مراتع جاده قدیم یاسوج-شیراز در عمق صفر تا ۲۰ سانتی‌متری از سطح خاک جمع‌آوری شده و سپس با غلظت‌های ۱۰۰، ۲۰۰، ۴۰۰ و ۸۰۰ ppm از پلی کلرینه بی فنیل آلوده گردید. برای سنجش جمعیت باکتریایی خاک از روش سری متوالی (Serial-method) استفاده و در نهایت بصورت cfu/g خاک خشک بیان شد. بعد از ۱۲۰ روز و در پایان مطالعه بیومس گیاه مورد اندازه‌گیری قرار گرفت.

یافته‌ها: بر اساس نتایج بدست آمده میانگین جمعیت باکتریایی در خاک دارای گیاه در مقایسه با خاک بدون گیاه دارای اختلاف معنی‌داری بود ($p < 0.05$). در بین حالت‌های مختلف بیشترین تأثیر در جمعیت باکتری‌ها بصورت کشت ترکیبی <سورگوم> اسپرس می‌باشد. نسبت جرم ریشه به جرم اندام هوایی در حالت کشت ترکیبی دارای بیشترین مقدار (۹۰ درصد) و بعد از آن اسپرس (۷۲ درصد) و سورگوم (۶۲ درصد) می‌باشد. نتیجه گیری: با توجه به نتایج الگوی کشت ترکیبی نسبت به کشت جدا باعث تحریک بیشتر باکتری‌ها و افزایش جمعیت آن‌ها در ناحیه ریزوسفر شده و بطور کلی شرایط کشت ترکیبی با سورفاکتانت (Tween80) به عنوان بهترین حالت مشخص گردید.

کلمات کلیدی: گیاه‌پالایی، سورگوم، اسپرس، کشت ترکیبی، سورفاکتانت

مقدمه

(POPs) می‌باشند. این ترکیبات حاوی ۱ تا ۱۰ اتم کلر هستند

که به حلقه‌های بی فنیل متصل شده‌اند. پلی کلرینه بی فنیل‌ها

پلی کلرینه بی فنیل‌ها گروهی از آلاینده‌های آلی مقاوم

* مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی یاسوج، یاسوج، ایران
ایمیل: mortezazare.env@gmail.com - شماره تماس: ۰۷۴۱-۲۲۲۳۵۰۵

به طور گسترده در طی سال‌های ۱۹۳۰ تا ۱۹۷۰ ساخته و در روغن‌های ترانسفورماتورها، روان‌سازها، عایق‌ها و سیالات دی‌الکتریک مورد استفاده قرار گرفتند. با توجه به اینکه از سال ۱۹۷۰ تولید این مواد در برخی از کشورها ممنوع اعلام شده است اما به دلیل حمل و نقل، ذخیره و دفن نامناسب به درون محیط زیست مخصوصاً آب و خاک نفوذ پیدا کرده‌اند. در حال حاضر، پلی‌کلرینه بی‌فنیل‌ها هنوز یک مشکل جهانی محسوب می‌شوند و به عنوان یک عامل تهدیدکننده محیط زیست که دارای ظرفیت جذب بالا در خاک، حلالیت کم در آب و پایداری زیاد در بافت انسان هستند شناخته می‌شوند.^{۱،۲} این ترکیبات جزء آلاینده‌های منحصربه‌فرد در محیط زیست تلقی می‌شوند زیرا در جاهایی که از آن‌ها استفاده نمی‌شوند مانند مناطق قطبی و اعماق اقیانوس‌ها دیده می‌شوند. با توجه به گران و مخرب بودن روش‌های معمول حذف این ترکیبات روشی نیازمند است که در عین مؤثر و کارآمد بودن با محیط زیست نیز سازگار باشد. تعداد زیادی از مطالعات انجام شده نشان‌دهنده افزایش تجزیه پلی‌کلرینه بی‌فنیل‌ها در خاک دارای گیاه در مقایسه با خاک بدون گیاه می‌باشند.^{۳،۴} گیاه‌پالایی روشی است که در آن با استفاده از گیاه آلاینده‌های موجود در خاک و آب‌های سطحی و زیرزمینی را حذف می‌کنند. فرآیندهای اصلی که در گیاه‌پالایی رخ می‌دهد شامل تجزیه در ناحیه ریزوسفر که با همکاری باکتری‌های ناحیه ریشه گیاه ترکیبات آلی را حذف می‌کنند و جذب آلاینده از خاک و انتقال به ریشه و اندام‌های هوایی می‌باشد.^{۵،۶}

بدلیل حلالیت کم این ترکیبات در آب ($K_{ow} = 5-7$) روش انتقال آلاینده به اندام‌های هوایی و ریشه نسبت به روش ریزوسفر از اهمیت کمتری برخوردار است. بنابراین نقش گیاه در روش گیاه‌پالایی و در ناحیه ریزوسفر باعث تزریق هوا به درون خاک از طریق ریشه و در نتیجه افزایش فعالیت باکتری‌های بومی هوایی را به دنبال دارد. همچنین از طریق ترشح موادی از قبیل قند و اسیدهای آلی منبع انرژی را برای

استفاده باکتری‌ها (متابولیسم هوازی) تأمین می‌کند. استفاده از گیاهان جهت تصفیه آلودگی خاک‌ها روشی است که موفقیت‌های زیادی را در تصفیه انواع مختلفی از ترکیبات آلی از قبیل پلی‌کلرینه کسب نموده است.^۷ گیاه‌پالایی یک استراتژی ارزان و سازگار با محیط زیست است. مکانیسم‌های متعددی در گیاه‌پالایی وجود دارد ولی مکانیسم اصلی گیاه‌پالایی تحریک فعالیت میکروبی خاک و همچنین تجزیه آلودگی‌ها می‌شود.^۸

از مزایای دیگر گیاه‌پالایی جلوگیری از فرسایش خاک و کاهش حرکت آلاینده‌ها به سمت آب‌های زیرزمینی می‌باشد. همچنین ساختار خاک را حفظ کرده و ماده آلی خاک را افزایش می‌دهند. بنابراین خاک‌های اصلاح شده برای مصارف کشاورزی مناسب خواهند بود.^۹

با استفاده از گیاهان بومی که نیازمند مراقبت اندک هستند می‌توان حجم زیادی از این آلودگی‌ها را از بین برد. گیاهان بومی به دلیل اینکه با شرایط اقلیمی سازگار شده‌اند و در شرایط هیدرولوژیکی منطقه بهتر رشد و نمو می‌کنند و از طرفی احتمال اینکه به صورت یک آفت برای گیاهان منطقه تبدیل شوند کمتر است نسبت به گیاهان غیربومی ارجحیت دارند.^{۱۰}

از آنجایی که مؤثر بودن فرآیند گیاه‌پالایی به مقدار خیلی زیادی به گونه گیاه، شرایط خاک، شرایط آب و هوا و خصوصیات فیزیکی و شیمیایی آلاینده بستگی دارد ضرورت دارد گیاهانی که در سطح وسیعی از مراتع رویش می‌یابند در فرآیند گیاه‌پالایی استفاده شده و گونه مناسب برای حذف آلاینده‌ها مشخص گردد. در این تحقیق از اسپرس که گیاه بومی بوده در کنار سورگوم که یک گیاه با قابلیت خوب برای فرآیند گیاه‌پالایی معرفی شده استفاده گردید و توانایی این دو گیاه برای گیاه‌پالایی ترکیبات پلی‌کلرینه بی‌فنیل بررسی شد، همچنین تأثیر افزودن سورفاکتانت غیر یونی Tween80 بر بازده کارایی آن‌ها مورد بررسی قرار

گرفت.

خشک برسد. با در نظر گرفتن ۳ تکرار ۱۲۰ گلدان لازم می‌باشد:

گلدان ۱۲۰ = ۳ × (تکرار) × ۲ × (سورفاکتانت) × ۴ × (حالت گیاه) × ۵ × (غلظت پلی کلرینه بی فنیل)
در هر ۱۲۰ گلدان، ۱/۵ کیلوگرم خاک آماده قرار می‌دهیم بعلاوه ۱۰ بذر از گیاه سورگوم و ۱۰ بذر از گیاه اسپرس که از شرکت پاکان بذر تهیه شده است کشت داده می‌شود. در مورد کشت ترکیبی ۲۰ بذر که شامل ۱۰ بذر سورگوم و ۱۰ بذر اسپرس می‌باشد را در گلدان کشت داده و بعد از رویش به ۸ گیاه کاهش می‌یابد در مورد کشت جدا بعد از رویش در هر گلدان ۶ گیاه را باقی گذاشته و بقیه حذف می‌گردند. آب دهی به صورت یک روز در میان انجام گرفت.

برای سنجش جمعیت باکتریایی خاک از روش رقت متوالی (Serial method) استفاده شد، ابتدا ۱ گرم از خاک ریزوسفر با ۱۰۰ میلی لیتر آب استریل مخلوط تا به رقت 10^{-2} برسد سپس ۱ میلی لیتر به ۹ میلی لیتر آب مقطر بطور متوالی اضافه شد تا رقت‌های 10^{-3} ، 10^{-4} ، 10^{-5} حاصل گردد. از هر کدام از این سه رقت یک میلی لیتر بر روی پلیت که شامل نوترینت آگار متوسط است برده می‌شود سپس پلیت‌ها در انکوباتور ۳۷ درجه به مدت ۱ روز قرار گرفته و سپس تعداد کلنی‌ها شمارش شده و بصورت $CFUg^{-1}$ خاک خشک بیان شد. در پایان مطالعه (۱۲۰ روز بعد از کشت گیاهان)، گیاهان به آرامی از خاک جدا شدند. پس از جداسازی ریشه از اندام هوایی، طول اندام هوایی آن‌ها اندازه‌گیری شد سپس هر یک از این اجزاء بطور جدا بوسیله آب مورد شستشو قرار گرفتند، با آب مقطر آب‌کشی گردیده و بوسیله دستمال کاغذی نرم آب آن‌ها گرفته شد و در دمای ۸۰ درجه سانتی‌گراد به مدت ۴۸ ساعت خشک شدند. در انتها وزن آن‌ها بوسیله ترازوی دیجیتالی مشخص گردید.^{۱۲}

در این مطالعه از نرم‌افزار spss ver.16 استفاده گردید و تجزیه و تحلیل نتایج با آزمون آنالیز واریانس انجام گرفت، سطح معنی‌داری آماری معادل $p < 0/05$ در نظر گرفته شد. برای رسم

مواد و روش‌ها

ترکیبات پلی کلرینه مورد استفاده در این طرح از نوعی بود که در روغن ترانسفورماتور محلول بودند و با استفاده از مطالعات قبلی غلظت آن ۱۰۰، ۲۰۰ و ۴۰۰ و ۸۰۰ پی پی ام تعیین گردید.

نمونه‌های خاک که دارای هیچ سابقه آلودگی مشخصی نبودند را در عمق صفر تا ۲۰ سانتی متری از مراتع حاشیه جاده قدیم یاسوج-شیراز جمع‌آوری شد. نمونه‌های خاک پس از خشک شدن توسط الک ۴ میلی متری سرنده شدند سپس نمونه‌ها با غلظت‌های ذکر شده از روغن ترانسفورماتور آلوده شدند، از استون به عنوان حلال برای پخش یکنواخت آلاینده در خاک استفاده شد، استن به خاک با وزن مشخص که در یک استوانه‌ای قرار داشت اضافه گردید و فرصت داده شد تا استن به انتهای ظرف نفوذ کند سپس درب ظرف را بسته و در جهات مختلف به هم زده می‌شود، سپس ظرف را در زیر هود قرار گرفت. عمل به هم زدن هر نیم ساعت یک‌بار به مدت ۳ ساعت و پس از آن هر دو ساعت یک‌بار و به مدت ۶ ساعت تکرار شد. برای اطمینان از یکنواخت بودن آلاینده‌های خاک آن‌ها را زیرورو کرده و دوباره با الک ۴ میلی متری سرنده می‌کنیم. پس از آن خاک را به مدت یک هفته در دمای محیط می‌گذاریم تا کاملاً استون آن تبخیر گردد. ۱/۵ کیلوگرم از خاک‌های آماده شده از هر غلظت در گلدان‌های با ارتفاع ۲۰ سانتی متر و پهنای ۱۵ سانتی متر منتقل می‌شود.^{۱۱} طراحی آزمایش برای تمامی حالات در جدول ۱ نشان داده شده است. برای افزودن سورفاکتانت، ابتدا سورفاکتانت Tween80 را در آب مقطر حل کرده و سپس خاک گلدان را کاملاً پخش نموده و بوسیله اسپری کردن و به هم زدن حجمی از محلول به خاک اضافه می‌گردد تا به غلظت ۴۵ میلی گرم در کیلوگرم خاک

نمودارها نیز از نرم‌افزار Excel و Design Expert 7 استفاده شد.

جدول ۱: حالات مختلف تصفیه

	T_0	T_1	T_2	T_3	T_4	T_5	T_6	T_7
طبیعی	+							
سورفاکتانت		+			+	+		+
سورگوم			+		+			
اسپرس				+		+		
کشت ترکیبی							+	+

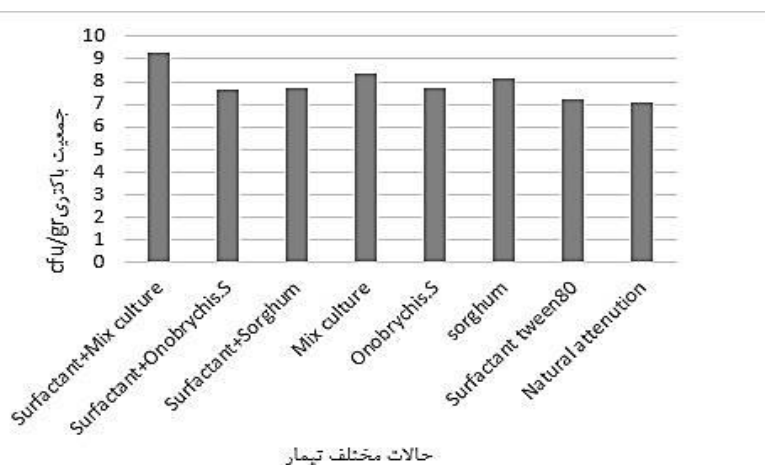
یافته‌ها

یکی از فاکتورهای مهمی که در عمل گیاه‌پالایی و حذف آلاینده‌های آلی از خاک مؤثری می‌باشد، جمعیت میکروبی در ناحیه ریزوسفر گیاه می‌باشد. با افزایش جمعیت باکتری شرایط مساعدی برای گیاه در ناحیه ریزوسفر بوجود می‌آید. مطالعات زیادی تأثیر متفاوت گونه‌های مختلف گیاهی بر جمعیت میکروبی ریزوسفری را به اثبات رسانده‌اند.^{۱۱} ترشحات ریشه گیاه در ناحیه ریزوسفر باعث تحریک میکروارگانیسم‌های خاک می‌شود از طرف دیگر فعالیت میکروبی در ناحیه ریشه سبب تغییر الگو و خصوصیت ریشه می‌شود و فرآورده‌های غذایی را برای گیاه فراهم می‌سازد همزیستی بین گیاه و میکروب می‌تواند در تجزیه آلاینده‌های مقاوم در خاک یک فاکتور مهم محسوب گردد.^{۱۲} میانگین لگاریتم جمعیت باکتری در هر گرم

خاک در ۶ حالت و ۵ غلظت به صورت نمودار ۱ می‌باشد کمترین جمعیت در حالت طبیعی (T_0) به میزان 6.4 CFU/gr و بیشترین جمعیت باکتریایی در حالت کشت ترکیبی + سورفاکتانت و در غلظت ۲۰۰ و ۴۰۰ پی پی ام به میزان 9.4 CFU/gr بوده است.

از لحاظ میانگین کمترین لگاریتم جمعیت میکروبی در حالت طبیعی به میزان 7.07 CFU/gr و ماکزیمم آن در حالت کشت ترکیبی به همراه سورفاکتانت و غلظت ۲۰۰ پی پی ام به میزان 9.30 CFU/gr بوده است

تعداد باکتری‌ها در حالات مختلف خاک بدون گیاه شامل طبیعی و سورفاکتانت در محدوده 10^6 CFU/gr خاک خشک بود و در ریزوسفر حالات مختلف با گیاه در محدوده 10^9 CFU/gr بر گرم بود.

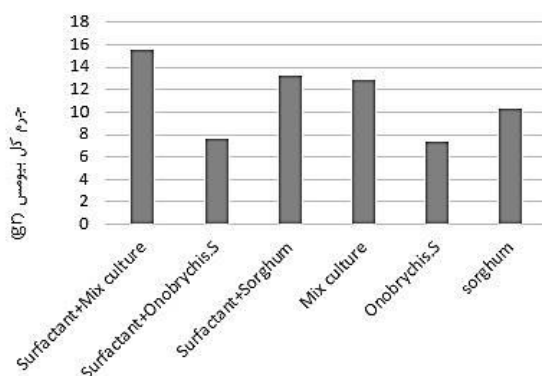
نمودار ۱: میانگین لگاریتم تعداد باکتری در حالت‌های مختلف

جمعیت باکتری در ناحیه ریزوسفر گردد.^{۱۰} در بین دو گیاه تأثیر سورفاکتانت همراه با گیاه سورگوم نسبت به اسپرس از درجه معنی داری بیشتری برخوردار بود غلظت‌های اولیه پلی کلری نه بی فنیل تأثیر معنی داری بر جمعیت میکروبی خاک نداشته است با توجه به سمت پلی کلرینه بی فنیل‌ها برای باکتری‌های بومی خاک به نظر می‌رسد کارایی بالای روش گیاه‌پالایی در کاهش غلظت اولیه و یا تبدیل و شکستن آلاینده‌ها و همچنین مدت زمانی که باعث خو گرفتن باکتری‌ها با شرایط گردیده است منجر به عدم تأثیر غلظت به روی جمعیت باکتری شده است. به‌طور کلی در بین حالت‌های مختلف بیشترین تأثیر در جمعیت باکتری‌ها به صورت کشت ترکیبی <سورگوم < اسپرس می‌باشد. مطالعات گذشته نتایج این یافته را تأیید می‌کنند.^{۱۶} در مطالعه‌ای که توسط Ying Li و همکاران انجام گرفت میزان تأثیر کشت دو گیاه فستوکا و یونجه بصورت ترکیبی بیشتر از دو حالت کشت جدا بود.^{۱۱}

جرم کل گیاه

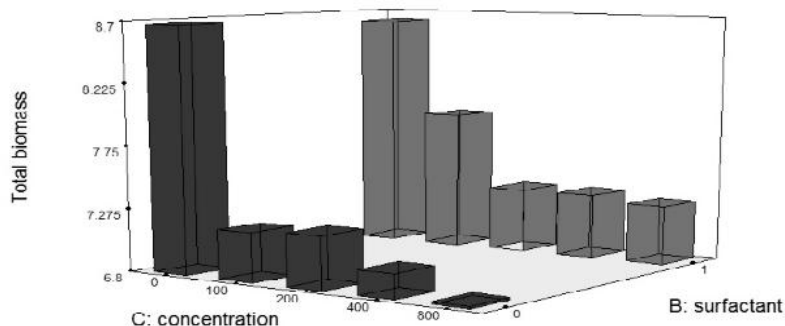
از لحاظ میانگین جرم کل گیاه کمترین مقدار مربوط به کشت جدا و گیاه اسپرس به میزان ۷/۳۷ گرم و بیشترین مقدار مربوط به حالت کشت ترکیبی و سورفاکتانت به میزان ۱۵/۵۳ گرم می‌باشد. (نمودار ۲)

با کاشت هر دو گیاه تعداد باکتری‌های خاک به مقدار قابل توجه‌ای افزایش نشان می‌دهد این افزایش جمعیت باکتری در نتیجه رشد باکتری‌ها در حضور ریشه گیاهان است این موضوع می‌تواند به دلیل ترشح موادی از قبیل آمینواسیدها، اسیدهای آلی، آنزیم‌ها، قندها و ترکیباتی مانند سورفاکتانت در ناحیه ریشه گیاه باشد که این مواد می‌تواند به‌عنوان منبع کربن و انرژی مورد استفاده قرار گرفته و باعث افزایش جمعیت باکتری در خاک به خصوص در ناحیه ریزوسفر گردد.^{۱۳} آزمون آماری نیز نشان‌دهنده اختلاف معنی داری در جمعیت باکتری خاک بدون گیاه و در ریزوسفر گیاهان می‌باشد (P 0.05) در ریزوسفر گیاه سورگوم جمعیت باکتری به صورت معنی‌دارتر از ریزوسفر گیاه اسپرس بود که این موضوع می‌تواند به دلیل سیستم ریشه‌ای قوی‌تر و همچنین شبکه‌ای گیاه سورگوم نسبت به گیاه اسپرس باشد.^{۱۴} در حالت طبیعی ارتباط معنی داری بین اضافه کردن سورفاکتانت و افزایش جمعیت میکروبی وجود نداشت اما در حالت وجود گیاه ارتباط معنی داری بین اضافه کردن سورفاکتانت و افزایش جمعیت میکروبی وجود داشت، این بدین دلیل است که با اضافه کردن سورفاکتانت به خاک آلوده دسترسی زیستی به آلاینده توسط گیاه و باکتری افزایش یافته و باکتری‌ها می‌توانند از آن‌ها به‌عنوان منبع انرژی و کربن استفاده کنند و علاوه بر تجزیه این ترکیبات باعث افزایش

حالت های مختلف

نمودار ۲: میانگین جرم کل گیاهان در غلظت‌های مختلف اولیه آلاینده

نمودار ۳: اثر متقابل سورفاکتانت و غلظت بر جرم کل گیاه

زیست افزایی برطرف نمود.^{۱۸} اثر غلظت آلاینده بر جرم کل گیاه نیز نشان می‌دهد که حداکثر جرم در حالتی بوده که هیچ آلاینده‌ای در خاک وجود نداشته است و یا در غلظت‌های پایین آلاینده و کمترین آن در حالتی که غلظت آلاینده حداکثر بوده است. از نظر آماری تفاوت معنی‌داری بین جرم کل گیاه در غلظت‌های متفاوت از آلاینده مشاهده نگردید.

در حالت کشت ترکیبی سورگوم و اسپرس مانند کشت جدا سورگوم تفاوت معنی‌داری بین کشت ترکیبی و سورفاکتانت با حالت کشت ترکیبی بدون سورفاکتانت وجود داشت. تداخل اثر بین گیاه و سورفاکتانت، گیاه و غلظت اولیه آلاینده بر جرم گیاه در سطح معنی‌داری مشاهده گردید. ولی تداخل اثر بین سورفاکتانت و غلظت اولیه در سطح معنی‌دار نبوده است (نمودار ۳).

برای گیاه سورگوم در حالت ترکیبی سورگوم و سورفاکتانت تفاوت معنی‌داری با حالت سورگوم تنها داشته است (P 0.05) و چنین به نظر می‌رسد که سورفاکتانت Tween 80 باعث کاهش جرم کل سورگوم شده است دلیل آن را می‌توان چنین عنوان کرد که سورفاکتانت باعث آزاد شدن آلاینده‌ها از خاک و در نتیجه دسترسی آن برای گیاه افزایش می‌یابد و با توجه به اثر سمی این آلاینده‌ها بر گیاه توانسته است در غلظت‌های بالا اثر کاهشی بر جرم گیاه داشته باشد.^{۱۷}

در گیاه اسپرس تفاوت معنی‌داری بین اسپرس تنها و حالت ترکیبی اسپرس و سورفاکتانت وجود نداشت و به نظر می‌رسد گیاه اسپرس به دلیل رشد کمتر نسبت به سورگوم جرم کمتری نیز تولید کرده است و اینکه گیاه اسپرس تحمل بیشتری نسبت به گیاه سورگوم داشته است. می‌توان این کاهش را با عمل

جرم ریشه

میانگین جرم خشک ریشه سورگوم $4/58$ و ریشه اسپرس $3/34$ گرم در هر گلدان بود که کمترین جرم خشک ریشه سورگوم در حالت سورگوم تنها و غلت 800 پی پی ام و بیشترین آن در حالت ترکیبی سورگوم و سورفاکتانت در غلظت 100 پی پی ام بوده است. در رابطه با گیاه اسپرس کمترین جرم خشک ریشه در حالت اسپرس تنها و در غلظت 800 پی پی ام به میزان $2/9$ گرم و بیشترین جرم خشک ریشه به میزان $3/9$ و در حالت گیاه به تنهایی بود. در حالت کشت ترکیبی میانگین جرم خشک ریشه $6/72$ گرم بود. میانگین جرم خشک ریشه و اندام هوایی در حالت های مختلف بصورت جدول ۲ می باشد.

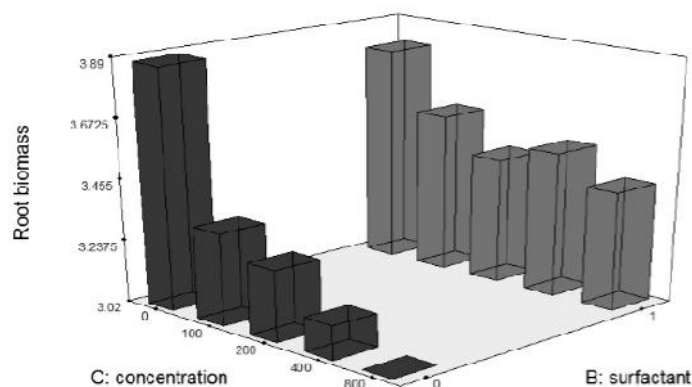
همان گونه که مشاهده شد حداکثر جرم ریشه در حالتی بود که هیچ گونه آلاینده ای در خاک وجود نداشت و همچنین حداقل جرم ریشه در حالت حداکثر آلاینده بود. تأثیر غلظت های مختلف آلاینده ای بر جرم ریشه تأثیر معنی داری داشت در صورتی که غلظت بر جرم کل گیاه تأثیر معنی داری نداشت این موضوع نشان می دهد که غلظت بر جرم ریشه بیش از جرم کل گیاه تأثیر گذاشته است و افزایش غلظت تأثیر زیادی بر جرم ریشه داشته است.

از آنجایی که ریشه بعضی از گیاهان به پلی کلرینه بی فنیل حساس می باشد این نتیجه می تواند در مورد فوق صحت داشته باشد در رابطه با گیاه سورگوم ارتباط معنی داری بین افزایش غلظت و جرم ریشه وجود نداشت اضافه کردن سورفاکتانت نیز

تأثیر چندانی بروی جرم ریشه گیاه نداشته است.^{۱۹} در مورد گیاه اسپرس کاهش معنی داری با افزایش غلظت پلی کلرینه بی فنیل در بیومس ریشه گیاه مشاهده گردید اما هنگام کشت ترکیبی این گیاه با سورگوم تفاوت معنی داری بین غلظت آلاینده و جرم ریشه گیاه مشاهده نگردید. این موضوع می تواند مربوط به حساسیت ریشه گیاهان به آلاینده پلی کلرینه بی فنیل باشد و همچنین کشت ترکیبی می تواند باعث مقاومت گیاهان در برابر آلاینده ها شود و همچنین ثبات گیاه حفظ شود. در مطالعه ای که توسط chekol و همکاران انجام گرفت نشان داده شد که ریزوسفر گیاهان لگام در مقایسه با گیاهان علفی از حساسیت بیشتری نسبت به ترکیبات PCBs برخوردار هستند. تداخل اثر مانند حالت جرم کل گیاه بین سورفاکتانت و غلظت اولیه در سطح معنی دار نبوده است^{۱۴} (نمودار ۴).

جرم اندام هوایی

جرم اندام هوایی برای سورگوم به طور میانگین ۷ و برای اسپرس $4/07$ گرم در هر گلدان بوده کمترین جرم هوایی سورگوم مربوط به حالت سورگوم و بدون سورفاکتانت در غلظت 400 پی پی ام و بیشترین مقدار آن در حالت گیاه تنها می باشد که از نظر آماری در حالت سورگوم و سورفاکتانت کاهش معنی داری در میزان جرم اندام هوایی نسبت به سورگوم در حالت تنها رخ داده است و در بقیه حالات تفاوت معنی داری باهم نداشته است. در اسپرس بین حالات مختلف در جرم اندام هوایی تفاوت معنی داری مشاهده نمی شود.

نمودار ۲: اثر متقابل سورفاکتانت و غلظت آلاینده بر جرم خشک ریشه گیاه

جدول ۲: میانگین جرم خشک ریشه و اندام هوایی در الگوهای کشت مختلف

وزن اندام هوایی (گرم)					وزن ریشه گیاه (گرم)					حالت‌های مختلف
۸۰۰	۴۰۰	۲۰۰	۱۰۰	شاهد	۸۰۰	۴۰۰	۲۰۰	۱۰۰	شاهد	
۵/۵	۵	۵/۸۲	۷/۱۲	۵/۷۲	۴/۱۵	۴/۳۷	۴/۷۸	۴/۹	۴/۷	سورگوم
۳/۸	۳/۸۳	۳/۹۳	۳/۸۳	۴/۷۹	۳/۰۲	۳/۱۸	۳/۲۷	۳/۳۵	۳/۸۸	اسپرس
۷/۳۱	۷/۵۷	۶/۸۸	۹/۵۴	۹/۸	۴/۷۵	۴/۸۷	۴/۸۷	۵/۴۵	۵/۵	سورگوم+سورفاکتانت
۳/۸۱	۳/۷۷	۳/۸۲	۴/۲۸	۴/۸۲	۳/۴۴	۳/۵۳	۳/۴۷	۳/۵۹	۳/۸	اسپرس+سورفاکتانت
۸/۰۳	۷/۳۵	۶/۲	۶/۲۶	۲/۶	۶/۶	۶/۳۲	۶/۰۶	۵/۶	۵/۴۵	کشت ترکیبی
۸/۰۵	۸/۰۴	۸/۰۷	۸/۰۹	۸/۱۳	۷/۷۱	۷/۶۴	۷/۳۹	۷/۳۶	۷/۱۴	کشتی ترکیبی+سورفاکتانت

نسبت جرم ریشه بر جرم اندام هوایی

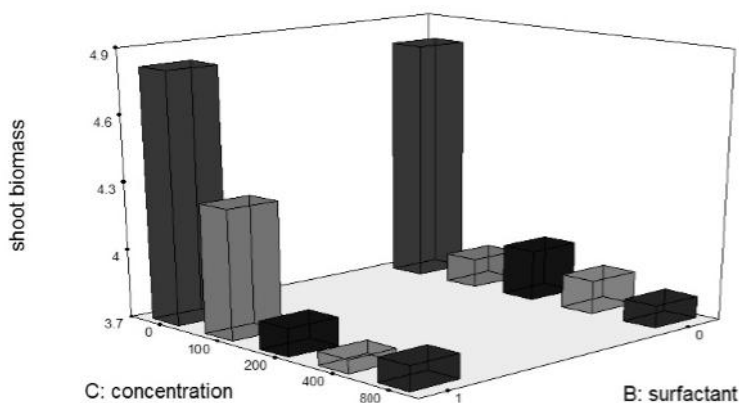
نسبت جرم ریشه به جرم اندام هوایی می‌تواند یک شاخص مهم در تعیین شایستگی گیاه برای گیاه پالایی محسوب شود زیرا هرچقدر این نسبت بیشتر باشد شرایط ریزوسفری برای فعالیت باکتری‌ها افزایش می‌یابد. میانگین این نسبت برای سورگوم ۶۳ درصد و برای اسپرس ۷۲ درصد بود بنابراین اسپرس علی‌رغم جرم کمتر چون نسبت ریشه به اندام هوایی بیشتر بوده می‌تواند یک انتخاب خوب برای عمل گیاه پالایی ترکیبات پلی کلرینه بی فنیل باشد که می‌تواند عمل تجزیه آلاینده‌ها را نیز مانند سورگوم و حتی بهتر از آن انجام دهد این در حالی است که نسبت جرم ریشه به اندام هوایی در کشت ترکیبی ۹۰ درصد می‌باشد که این مقدار نسبت به دو حالت قبل بسیار بالا می‌باشد.

در این شاخص اگرچه هر دو گیاه دارای ثبات خوبی هستند ولی اسپرس از ثبات بیشتری برخوردار است. در حالت کشت ترکیبی جرم اندام هوایی ۷/۴۴ گرم در هر گلدان می‌باشد

غلظت‌های مختلف آلاینده‌ها نیز تأثیری بر جرم اندام هوایی در سطح معنی‌داری نداشته است و به نظر می‌رسد تأثیر اصلی پلی کلرینه بی فنیل‌ها بر ریشه گیاه است و بر اندام هوایی تأثیر چشمگیری ندارد. در غلظت‌های بالای پلی کلرینه بی فنیل (۸۰۰ پی پی ام) در چند گیاه سورگوم رنگ پریدگی برگ‌ها مشاهده گردید و همچنین باعث رشد کم در تعدادی از گیاهان اسپرس شد که دلیل آن می‌تواند اثر پلی کلرینه بی فنیل بر رشد گیاه باشد. از لحاظ آماری بین غلظت‌های PCB و طول هر دو گیاه ارتباط معنی‌داری وجود نداشت و این نتیجه با تأثیر کم آن بر روی اندام هوایی گیاه می‌تواند توجیه شود.

بروی ۷ گیاه در یک غلظت ۱۰۰ mg/Kg پلی کلرینه بی فنیل صورت گرفت نسبت وزن ریشه به وزن اندام هوایی به میزان بیشتری بدست آمد این عدم تطابق با مطالعه حاضر با توجه به اینکه زمان هر دو آزمایش یکسان بود می‌تواند مربوط به نوع گیاه، شرایط محیطی و غلظت آلاینده‌ها باشد.^{۱۴} اثر تداخلی بین سورفاکتانت و غلظت اولیه آلاینده دارای اثر تداخلی بر بیومس اندام هوایی نبودند. (نمودار ۵)

سورفاکتانت در غلظت پایین پلی کلرینه بی فنیل تأثیر کمتری بر این نسبت داشته است اما در غلظت‌های بالای آلاینده تأثیر قابل توجهی گذاشته بود که دلیل آن می‌تواند آزاد شدن بیشتر آلاینده‌ها از ترکیب خاک و در نتیجه ایجاد سمیت بیشتر برای گیاه می‌باشد بطوریکه برای هر دو گیاه در غلظت‌های بالای پلی کلرینه بی فنیل رابطه معنی‌داری وجود داشت (P 0.05). در مطالعه‌ای که توسط Chekol و همکاران

نمودار ۵: اثر متقابل سورفاکتانت و غلظت آلاینده بر اندام هوایی گیاه

داشت.

به جز چند مورد در غلظت‌های بالای PCB غلظت‌های مختلف این آلاینده بر زیست‌توده گیاه تأثیری نداشته که این موضوع نشان‌دهنده تحمل بالای گیاه را نشان می‌دهد. در واقع به‌عنوان یک نتیجه‌گیری کلی با بررسی تمام متغیرها می‌توان گفت که هر دو گیاه اسپرس و سورگوم با داشتن ویژگی‌هایی از قبیل قدرت تثبیت نیتروژن و جلوگیری از فرسایش خاک و همچنین سیستم ریشه‌ای بسیار مناسب پتانسیل استفاده در گیاه‌پالایی ترکیبات پلی کلرینه بی فنیل را به نسبت زیادی دارا می‌باشند. به‌طورکلی طبق نتایج حاصله می‌توان شرایط کشت ترکیبی با سورفاکتانت، سورگوم با سورفاکتانت و سپس اسپرس با سورفاکتانت را به‌عنوان بهترین حالت جهت به‌کارگیری فرآیند گیاه‌پالایی نسبت به سایر حالت‌های دیگر مورد استفاده قرار داد.

نتیجه‌گیری

در این مطالعه اثرات مختلف گونه‌های گیاهی و الگوهای کشت بروی فعالیت‌های میکروبی و قابلیت گیاه‌پالایی در حذف ترکیبات پلی کلرینه بی فنیل از خاک‌های آلوده مورد بررسی قرار گرفت. در خاک‌های دارای گیاه در مقایسه با خاک بدون گیاه جمعیت میکروبی بطور قابل ملاحظه‌ای افزایش یافت که این موضوع باعث تجزیه آلاینده و همچنین سهولت حذف این ترکیبات را ممکن می‌سازد.

با توجه به نتایج، الگوی کشت ترکیبی نسبت به کشت جدا باعث تحریک بیشتر باکتری‌ها و افزایش جمعیت آن‌ها در ناحیه ریزوسفر شد. در این بین اضافه کردن سورفاکتانت غیر یونی Tween80 در بهبود فعالیت جمعیت میکروبی و همچنین حذف آلاینده‌ها از طریق افزایش دسترسی زیستی تأثیر مثبتی

منابع

- Balasubramani A, Hanadi S, Howell N. Polychlorinated biphenyls (PCBs) in industrial and municipal effluents: Concentrations, congener profiles, and partitioning onto particulates and organic carbon. *Sci Total Environ* 2014;473-474.
- Jha P, Panwar J, Jha P. Secondary plant metabolites and root exudates: guiding tools for polychlorinated biphenyl biodegradation. *Int J Environ Sci Technol* 2015;12(2):789-802.
- Borja J, Taleon DM, Aurenesia J, Gallardo S. Polychlorinated biphenyls and their biodegradation. *Process Biochem* 2005;40(6):1999-2013.
- Lauby-Secretan B, Loomis D, Grosse Y, Ghissassi FE, Bouvard V, Benbrahim-Tallaa L, et al. Carcinogenicity of polychlorinated biphenyls and polybrominated biphenyls. *Lancet Oncol* 2013;14(4):287-288.
- C. Tu, Y. Teng, Y. Luo, X. Sun, S. Deng, Z. Li, W. Liu, Z. Xu, PCB removal, soil enzyme activities, and microbial community structures during the phytoremediation by alfalfa in field soils, *J Soils Sediments* 2011; 11:649-656.
- Leigh MB, Prouzová P, Macková M, Macek T, Nagle DP, Fletcher JS. Polychlorinated biphenyl (PCB)-degrading bacteria associated with trees in a PCB-contaminated site. *Appl Environ Microbiol* 2006;72(4):2331-2342.
- Aken BV, Correa PA, Schnoor JL. Phytoremediation of Polychlorinated Biphenyls: New Trends and Promises. *Environ Sci Technol* 2009;44(8):2767-2776.
- Meggio RE, Schnoor JL, Hu D. Dechlorination of PCBs in the rhizosphere of switchgrass and poplar. *Environ Pollut* 2013;178:312-321.
- Escalante-Espinosa E, Gallegos-Martínez M, Favela-Torres E, Gutiérrez-Rojas M. Improvement of the hydrocarbon phytoremediation rate by *Cyperus laxus* Lam. inoculated with a microbial consortium in a model system. *Chemosphere* 2005;59(3):405-413.
- Wiltse C, Rooney W, Chen Z, Schwab A, Banks M. Greenhouse evaluation of agronomic and crude oil-phytoremediation potential among alfalfa genotypes. *J Environ Qual* 1998;27(1):169-173.
- Li Y, Liang F, Zhu Y, Wang F. Phytoremediation of a PCB-contaminated soil by alfalfa and tall fescue single and mixed plants cultivation. *J Soils Sediments* 2013;13(5):925-931.
- Peng S, Zhou Q, Cai Z, Zhang Z. Phytoremediation of petroleum contaminated soils by *Mirabilis Jalapa* L. in a greenhouse plot experiment. *J Hazard Mater* 2009;168(2):1490-1496.
- Mleczeck M, Rutkowski P, Rissmann I, Kaczmarek Z, Golinski P, Szentner K, et al. Biomass productivity and phytoremediation potential of *Salix alba* and *Salix viminalis*. *Biomass Bioenergy* 2010;34(9):1410-1418.
- Chekol T, Vough LR, Chaney RL. Phytoremediation of polychlorinated biphenyl-contaminated soils: the rhizosphere effect. *Environ Int* 2004;30(6):799-804.
- Donnelly PK, Hegde RS, Fletcher JS. Growth of PCB-degrading bacteria on compounds from photosynthetic plants, *Chemosphere* 1994;28:981-988.
- Fava F, Di Gioia D. Effects of Triton X-100 and Quillaya Saponin on the ex situ bioremediation of a chronically polychlorobiphenyl-contaminated soil. *Appl Microbiol Biotechnol* 1998; 50:623-630.
- Leigh MB, Fletcher JS, Fu X, Schmitz FJ. Root turnover: an important source of microbial substrates in rhizosphere remediation of recalcitrant contaminants. *Environ Sci Technol* 2002;36:1579-1583.
- Smith K, Schwab A, Banks M. Phytoremediation of polychlorinated biphenyl (PCB)-contaminated sediment. *J Environ Qual* 2007;36:239-244.
- Federici E, Giubilei MA, Covino S, Zanaroli G, Fava F, D'Annibale A, Petruccioli M. Addition of maize stalks and soybean oil to a historically PCB-contaminated soil: effect on degradation performance and indigenous microbiota, *New Biotechnol* 2012;30:69-79.

The Effects of Polychlorinated Biphenyls Compounds on the Number of Bacteria in the Rhizosphere Sorghum and Onobrychis.s Plants by Single and Mix Cultivation

Mohammad Mehdi Baneshi¹, Alireza Raygan Shirazi¹, Morteza Zare^{2*},
Soheila Rezaei¹, Abdolmohammad Sadat¹

1. Social Determinants of Health Research Center, School of Public Health, Yasuj University of Medical Science, Yasuj, Iran
2. Department of Environmental Health Engineering, School of Public Health, Yasuj University of Medical Sciences, Yasuj, Iran

*E-mail: mortezazare.env@gmail.com

Received: 9 Jan 2016 ; Accepted: 28 May 2016

ABSTRACT

Background: Polychlorinated biphenyls (PCBs) are toxic xenobiotic compounds that are extremely persistent in the environment. Use of plants for the treatment of polluted sites, has been used successfully to removal of variety of organic compounds, including PCBs. In this study the effects of polychlorinated biphenyls evaluated on bacterial populations of two plants onobrychis.s and sorghum single and mixed plants cultivation.

Materials and methods: The soil samples were collected from ranges (0–20cm Depth) of Yasuj city, province of Kohqiluyeh & Buyerahmad and then polluted with different concentrations of PCBs (0, 100, 200,400,800 ppm). Soil bacterial population was measure than dilution series (Serial method), and, expressed as cfu_g^{-1} dry soil. At the end of the study (120 days after planting), plants were separated from the soil.

Result: According to the results, average bacterial population in the soil with plant in compare by soil without the plant had a significant difference ($p < 0.05$) between of different modes have the greatest impact on the population of bacteria mix culture> sorghum> onobrychis. S. root/shoot ratios have the greatest amount in mix culture (90%) and after onobrychis.s (72%) and sorghum (63 percent)

Conclusion: According to the results of mix culture to single it caused more stimulate of bacteria and increase their numbers in the rhizosphere zone. In generally mix culture + surfactant (Tween80) were as the best mod.

Keyword: Phytoremediation, Sorghum, Onobrychis.s, Mix culture, Surfactant